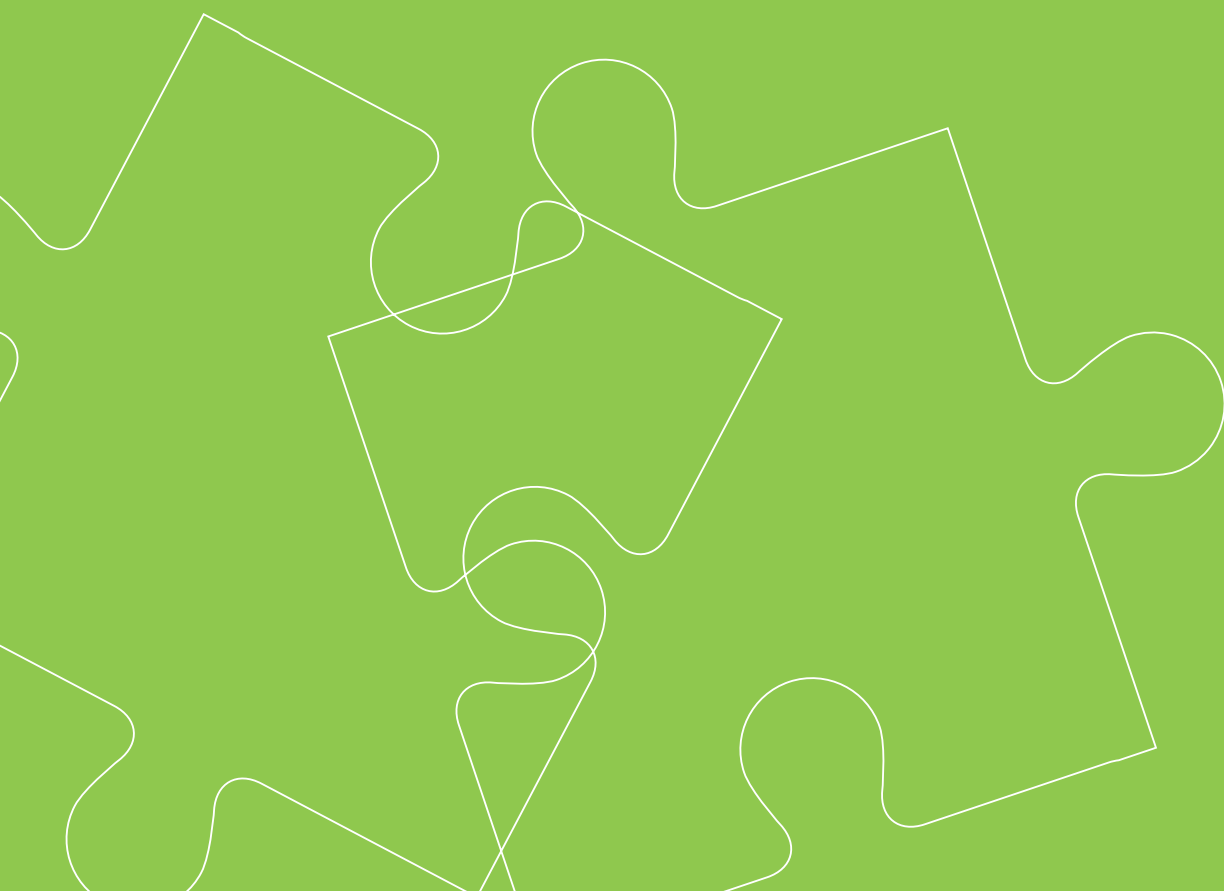

INSPIRATIE VOOR DE SCHAKELLEERKRACHT

INSPIRATIE VOOR DE SCHAKELLEERKRACHT

IN SAMENWERKING MET COMPAS, GGD & ONDERWIJS MAAK JE SAMEN

COÖRDINATIE EN PROJECTLEIDING

WWW.COMPASNUL13.NL

De inhoud uit dit inspiratiedocument is afkomstig uit de Uitvoeringsregels schakelklas- en bouw 's-Hertogenbosch <http://bit.ly/1xldEOk> en de Handleiding voor de schakelleerkracht <http://bit.ly/1xcU9de> opgesteld door: gemeente 's Hertogenbosch, GGD Hart voor Brabant, Giralis en Windesheim. Beide documenten zijn tot stand gekomen mede met de input van de schakelleerkrachten uit het werkveld 's-Hertogenbosch. Aan allen dank voor deze twee waardevolle bijdragen.

De Uitvoeringsregels en Handleiding zijn belangrijke basisdocumenten die op de locaties bekend dienen te zijn en door de betrokkenen moeten worden gelezen.

Deze editie is samengesteld om te inspireren, maar ook om gericht en snel meer informatie te vergaren. Deze versie is samengesteld door:

Annemiek Verschuuren-Cramwinckel, Compas

Jacqueline van den Elsen-Boonen, GGD

Barbara van der Linder & Stephanie van Besouw, Onderwijs Maak Je Samen

ALGEMEEN

ALGEMEEN

SCHAKELKLAS

Het doel van de schakelklas (voor kinderen in de leeftijd 4,5-5,5 jaar) is om in één schooljaar intensief te werken aan de taalontwikkeling, waardoor kinderen met een grote taalachterstand een inhaalslag maken ten opzichte van het landelijk gemiddelde. De schakelklas moet ertoe bijdragen dat de kinderen die starten met een taalachterstand in hun verdere schoolloopbaan minimaal of geen last ondervinden van de oorspronkelijke taalachterstand.

Vijf kernpunten afkomstig uit de Uitvoeringsregels <http://bit.ly/1DeUBJh>:

- 8 uur extra begeleiding per week, kinderen mogen 1 schooljaar deelnemen aan de schakelklas
- Logopedische GGD screening en verantwoordingsrapportage
- Minimaal 8 kinderen – maximaal 14 kinderen
- Professioneel personeel met relevante taaltraining
- Deelname biedt voor de kinderen en organisatie kansen en is niet vrijblijvend

SCHAKELBOUW

Schakelbouw is de duurzame variant van de schakelklas. Om de vorderingen van de kinderen vast te houden over de opeenvolgende jaren, is blijvende aandacht voor taalontwikkeling en inbedden in de gehele organisatie van belang. Dankzij de schakelbouw kunnen scholen hier vorm aan geven.

Vier kernpunten afkomstig vanuit de Uitvoeringsregels <http://bit.ly/1DeUBJh>:

- Logopedische GGD screening
- Vooraf vindt een diepteanalyse plaats
- Maatwerktrajecten op vijf gebieden (vakinhoud, leerkrachtvaardigheden, beleid, kwaliteitszorg en onderwijskundig leiderschap)
- Deelname biedt voor de kinderen en organisatie kansen en is niet vrijblijvend

Op de sites <http://vveschakelklassenzomerscholen.nl/> en www.schakel-klassen.nl is nog meer uitgebreide informatie te vinden over alles wat met schakelklassen te maken heeft. Je vindt er onder andere informatie over:

- de wet- en regelgeving
- de kenniskringen die worden georganiseerd
- aanpakken en materialen
- het antwoord op veelgestelde vragen

WELKE KINDEREN KOMEN IN AANMERKING?

Algemene logopedische uitgangspunten:

In de schakelklas zitten kinderen met een taalachterstand. Kinderen die in aanmerking komen voor de logopedische screening voor de schakelklas worden door de school geselecteerd. Ouders dienen toestemming te geven voor onderzoek d.m.v. het invullen van de oudervragenlijst. Leerkrachten vullen de observatielijst sociale redzaamheid in. Kinderen die in aanmerking komen voor de schakelklas zijn gescreend door de logopedist van de GGD. Zij hebben een onvoldoende score behaald op meerdere toetsonderdelen en/of hebben moeite met de mondelinge taal. In overleg met school wordt bepaald of een kind in aanmerking komt voor plaatsing in de schakelklas.

De screening richt zich op verschillende taalonderdelen zoals taalbegrip, woordenschat, woordvorming, zinsbouw en auditieve vaardigheden. De kinderen hebben een taalachterstand, maar verder geen (tot dan toe aangetoonde of vermoede) sociaal-emotionele en cognitieve achterstand. In de schakelklas zitten geen kinderen met een gediagnosticeerde spraak-taalontwikkelingsstoornis (in de moedertaal). Deze kinderen hebben andere zorg nodig. Ook kinderen met een vermoedelijke spraak-taalontwikkelingsstoornis (in de moedertaal) komen niet in aanmerking voor de schakelklas. De screening van de GGD-logopedist is leidend in deze. De logopedist zal (indien nodig) ouders informeren over verder te nemen stappen.

Uitgangspunten meertaligheid:

In de schakelklas zitten ook kinderen met een taalachterstand op basis van het feit dat thuis een andere taal gesproken wordt. Zij zijn nog niet voldoende in aanraking gekomen met de Nederlandse taal en hebben daarom een taalachterstand opgelopen. Wat betreft het omgaan met meertaligheid zijn een aantal belangrijke uitgangspunten geformuleerd, de "8 tips Meertaligheid" (GGDHVB):

1. Gebruik één taal tegelijk.
2. Spreek af op welk moment u welke taal spreekt.
óf
3. Spreek af wie altijd Nederlands spreekt met het kind.
4. Het kind mag kiezen in welke taal hij of zij antwoord geeft.
5. Als u heel slecht Nederlands spreekt, kunt u beter de moedertaal gebruiken.
6. Liever tot 7 jaar geen derde taal erbij.
7. Taalstimulering in de moedertaal is altijd goed.
8. Taalstimulering in het Nederlands is belangrijk voor het leren op school.

Belangrijk is ook de informatie die de school al heeft over het gezin. Hierbij zijn de antwoorden op de volgende vragen belangrijk:

- Beheerst het kind de T1 goed? (taal en uitspraak)
- Spreken de ouders zelf goed Nederlands? (Dit blijft een subjectieve beoordeling.)
- Zijn er oudere broers/zussen, familieleden die Nederlands spreken en kunnen praten/voorlezen/oefenen met het betreffende kind als ouders dat zelf niet kunnen?
- Vinden ouders het belangrijk dat de T1 wel/niet gesproken dan wel aangeleerd wordt?
- Vinden de ouders het belangrijk dat de kinderen ook nog Arabisch leren (Moskeebezoek)?

INTERACTIEF MONDELING TAALONDERWIJS: DE BASIS

Om goed te kunnen communiceren hebben kinderen mondelinge taalvaardigheden nodig. Taalontwikkeling is een natuurlijk proces dat normaal gesproken in de eerste levensjaren een aanvang neemt. Volwassenen staan model voor goed taalgebruik en kinderen leren taal door interactie met volwassenen, maar ook met andere kinderen. Een van de belangrijkste inzichten bij taalontwikkeling is dat het belangrijk is dat kinderen zelf veel praten om goed een taal te leren. Dat geldt ook voor kinderen met een taalachterstand: niet alleen hebben zij een model nodig (de leerkracht, ouders) maar vooral moeten ze de gelegenheid krijgen om zelf veel te praten. Kinderen met een taalachterstand hebben behoefte aan herhaling: 'meer van hetzelfde'. Dat kan inhouden remediëren: herhalen van datgene wat al aangeboden is. Maar het kan ook betekenen dat juist met pre-teachen gewerkt wordt. De kleuters worden voorbereid op datgene wat de dag erna in de hele groep aan bod komt. Op die manier zitten zij met 'voorkennis' in de grote groep, waardoor herkenning en beklijving makkelijker plaats kan vinden en kinderen succeservaringen opdoen.

TIEN CRITERIA

TIEN CRITERIA

In de Handleiding voor de schakelleerkracht <http://bit.ly/1EXoi3P> en in de Uitvoeringsregels <http://www.compasnul13.nl/Kennisplein/Downloads?CurrentPage=2> behorende bij de schakelklas en-bouw staan enkele criteria beschreven waaraan de schakelklas en schakelbouw dienen te voldoen.

Meer informatie over de kinderen van de schakelklas, het opstarten van een schakelklas en extra activiteiten die verwacht worden van schakelleerkrachten (o.a. netwerkbijeenkomsten, oudergesprekken, afstemmingsoverleggen en rapportage) zijn te vinden in bovengenoemde stukken.

De belangrijkste verplichtingen staan hieronder samengevat:

1. De school dient te voldoen aan alle afspraken die zijn omschreven in de Uitvoeringsregels en Handleiding schakelleerkracht. Nadere omschrijving en toelichting op de eisen logopedische screening, begeleidingsverplichtingen en inhoudelijke en financiële verantwoording staan hierin beschreven.
2. Scholen die een schakelklas willen starten nemen bij voorkeur ook deel aan de schakelbouw.
3. De schakelklas is een vaste groep gedurende een heel schooljaar (met minimaal 8 en maximaal 14 kinderen) in de leeftijd 4,5 – 5,5 jaar (in ieder geval hebben ze een half jaar op school gezeten). De kinderen mogen gedurende één schooljaar meedoen in de schakelklas. De logopedische screening is voorwaardelijk.
4. De kinderen hebben een taalachterstand, maar verder geen (tot dan toe aangetoonde of vermoede) sociaal-emotionele en cognitieve achterstand.
5. De kinderen krijgen in ieder geval 8 uren per week extra begeleiding op het gebied van mondelinge taal van de schakelleerkracht en/of de groepsleerkracht. In de schakelbouw wordt gerichte taalbegeleiding gegeven welke middels groepsplannen wordt vastgelegd.
6. De schakelleerkracht is één en dezelfde persoon die idealiter de training 'woordenschat' gevolgd heeft, en die deelneemt aan de netwerkbijeenkomsten (zie Uitvoeringsregels).
7. De schakelleerkracht is een ervaren jonge kind professional (kleuterleerkracht) en op de hoogte van de programma's en het curriculum en de thema's die in de basisgroepen worden gevolgd, en sluit hierbij zoveel mogelijk aan, om op die manier een doorgaande lijn te bewerkstelligen.
8. De lessen worden gegeven in een daartoe ingericht schoollokaal.
9. De lessen zijn een verdieping-uitbreiding- intensivering- herhaling van de lessen/thema's die in de basisgroepen worden behandeld.
10. De doorgaande lijn binnen de schakelklas/bouw wordt gecoördineerd door de intern begeleider of onderbouwcoördinator. Deze persoon heeft door middel van regelmatige observaties zicht op de kwaliteit van het onderwijs in de schakelklas/bouw en de afstemming met de reguliere onderbouwgroepen. De intern begeleider of onderbouwcoördinator staat in verbinding met de projectleider/onderwijsadviseur/logopedist, die zicht heeft op de problematiek en het specifieke karakter van de school, en vandaaruit de school gerichte feedback kan geven.

DRIE KERNDOMEINEN SCHAKELKLAS

Bij het vormgeven aan interactief mondeling taalonderwijs in de schakelklas/-bouw staan altijd drie domeinen centraal:

1. Mondelinge taal
2. Woordenschat

3. Beginnende geletterdheid (interactief voorlezen, taalbewustzijn, schrijfactiviteiten)

De drie domeinen worden op de site verder uitgewerkt. Binnen elk domein worden er drie factoren onderscheiden:

- Doelen
- Pedagogische en didactische uitgangspunten (inclusief literatuurverwijzingen)
- Krachtige leeromgeving (met materialen en ICT middelen)

In elke schakelklas/-bouw dient er een doordacht en beredeneerd aanbod op deze drie gebieden aanwezig te zijn. Bij het vormgeven aan interactief mondeling taalonderwijs wordt uitgegaan van de principes zoals geformuleerd in 'De Taallijn. Interactief taalonderwijs in groep 1 en 2' (van Elsäcker, van der Broek, Hillen en Peters, 2006). Dit boek wordt op alle scholen aanwezig verondersteld, evenals de Handleiding en Uitvoeringsregels.

Daarnaast is een algemeen uitgangspunt bij het inrichten van het taalonderwijs in de kleutergroepen de tijdsverdeling zoals benoemd in de 'Kwaliteitskaart Taalleesonderwijs – Tijd voor taalontwikkeling in groep 1' (Förrer en Leenders, 2010). <http://bit.ly/1uevDps>. Algemene informatie over kennis en vaardigheden die van belang zijn voor leerkrachten van groep 1-2 zijn op een compacte en overzichtelijke wijze te vinden op de kwaliteitskaart 'Kennis en vaardigheden leerkracht groep 1-2' van School Aan Zet. <http://bit.ly/1xcWFjr>. Een overzicht van de taalinhouden jonge kind is te vinden bij het SLO. <http://bit.ly/1tSZORM>. Naast de drie kerndomeinen waarop het onderwijsaanbod van de schakelklas/-bouw zich primair dient te richten, kunnen er per schakelklas verschillende speerpunten gekozen worden om deze drie domeinen vanuit dat speerpunt extra krachtig neer te zetten. Hierbij valt te denken aan speerpunten zoals ICT en Multimedia, spel, motoriek, enz. Alle schakelklassen zijn verplicht om naast de focus op de drie kerndomeinen, ook bewust aandacht te besteden aan het speerpunt ouderbetrokkenheid.

BRONNEN

Elsäcker, W. v.d., van Beek, A., Hillen, J. en Peters, S. (2006). De Taallijn. Interactief taalonderwijs in groep 1 en 2. Nijmegen: Expertisecentrum Nederlands.	Praktisch boek voor kleuters met een taalachterstand. Bij het boek hoort een dvd met praktijkvoorbeelden (samen te bestellen).
De Taallijn. Aanvulling NT2 Werken met beginnende tweede taalverwervers.	Aanvulling met betrekking tot NT2
Nulft, D. van, & Verhallen, M. (2001). Met woorden in de weer. Praktijkboek voor het basisonderwijs. Bussum: Coutinho. Downloaden via www.detaallijn.nl ISBN 90-6283-256-3	Veel informatie en praktische uitwerkingen voor effectief woordenschatonderwijs

DOMEIN 1: MONDELINGE TAAL

DOMEIN 1: MONDELINGE TAAL

DOELEN

Bij de doelen van Mondelinge taal wordt uitgegaan van de SLO-doelen pagina 1 en 2

<http://bit.ly/1zG82Sb>

- Uitwerking van de doelen voor aanvang groep 1 <http://bit.ly/1zeqNZF>
- Uitwerking van de doelen voor eind groep 2 <http://bit.ly/1xBA90C>
- Uitwerking van de doelen voor de peuterperiode <http://bit.ly/1txmldW>

PEDAGOGISCHE- EN DIDACTISCHE UITGANGPUNTEN

De leerkracht oefent invloed uit op het gedrag en daarmee op leerprestaties van kinderen. Leerkrachten kunnen door goed en succesvolle onderwijsgedrag het gedrag zodanig beïnvloeden dat het leidt tot verhoogde leerprestaties (Marzano, 2008). Naast een goede pedagogisch aanpak, zijn juiste de didactische impulsen van belang in het leerproces en positieve (leer)gedrag. Kinderen willen leren! Zodra ze uitgedaagd en geïnspireerd worden passend bij hun ontwikkeling (c.q. in de zone van naaste ontwikkeling), kunnen we ze ook voorbereiden op het vervolgonderwijs en de eisen die de huidige maatschappij aan ze stelt. De didactische kwaliteiten van de schakelleerkracht doet ertoe. De uitgangspunten van goede instructie (effectieve instructie, IGDI-model en/of het zesfasen-model) worden in de lessen toegepast.

De volgende uitgangspunten kunnen gehanteerd worden bij het vormgeven van het Mondelinge taalonderwijs:

- sociaal leren: Het leren van taal wordt opgevat als een sociaal leerproces. Kinderen leren dus vooral met en van elkaar waarbij zelf actief praten en verwoorden belangrijk zijn. Hierbij is de kracht van kleine groepen essentieel: het werken in kleine groepen vergoot de betrokkenheid, de spreekdurf is groter en de functie van mondelinge taal wordt groter: meer inzetten van taal als middel voor communicatie. Verder geven sterkere kinderen de zwakkere een goed taalvoorbeeld, er is vaak meer denktijd en dit is goed voor het zelfvertrouwen.
- betekenisvol leren: Het leren vindt plaats in contexten die voor kinderen belangrijk. Hoe betekenisvoller de context is waarin kinderen taak leren, des te groter hun betrokkenheid. En hoe groter de betrokkenheid, hoe groter de leeropbrengst.
- strategisch leren: Door aandacht te besteden aan het strategische leren, geef je kinderen tools in handen om zelf oplossingen voor talige situaties te kunnen bedenken.

Naast deze drie basale uitgangspunten zijn de volgende aandachtspunten van belang:

1. Belang van taalstimulering door de leerkracht, de hele dag door:

- Laat de gesprekken gaan over het thema zodat er veel herhaling is met de themawoorden. Er zijn natuurlijk ook gesprekken over thuis of over actuele gebeurtenissen zoals het weer of wat er ook ter sprake komt (ervaringen, evaluatie). Het gaat om kansen creëren en kansen grijpen.
- Sluit aan bij de ervaringen van de kinderen, geef woorden aan hun ervaringen.
- Verwoord handelingen en geef goede feedback door zinnen te herhalen in goed Nederlands en die weer uit te breiden (woordgebruik, zinsbouw).
- Spreek in korte volzinnen. Zorg voor een rijk taalaanbod!

- Wees enthousiast en stel zoveel mogelijk open vragen. Je past je spreken aan het niveau van het kind aan.
- Geef het kind tijd om na te denken (5 seconden regel).
- Controleer of het is begrepen, herhaling.
- Stimuleer interactie tussen kinderen. Dit kan door het doorgeven van beurten, maar ook met behulp van coöperatieve werkvormen.

2. Heb ook aandacht voor academische taal/ schooltaal:

Uit onderzoek (Henrichs, 2010) blijkt dat het gebruiken van zogenaamde 'academische taal' belangrijk is voor de ontwikkeling van de mondelinge taal. In het algemeen doen leerkrachten dit niet vaak, zeker niet als het gaat om kinderen met een zwakke taalontwikkeling.

Onder "academische taal" wordt verstaan:

- moeilijkere woorden gebruiken (bijvoorbeeld: "Deze puzzel is niet compleet" in plaats van "deze puzzel is niet af")
- complexere zinnen maken (bijvoorbeeld: "Dit moet eerst naar binnen gevouwen worden, want anders kun je de andere kant er niet goed aan bevestigen")
- meer informatie in een zin geven

Ingangen voor het gebruiken van dit soort taal: onderzoekende spelletjes, proefjes. Een uitwerking van het werken aan schooltaal is ook te vinden in het boek *Wijs met Woorden* (Bazalt).

3. Benut effectieve werkvormen en momenten de hele dag door:

- Werk met de kring, zowel de grote als de kleine kring.
- Neem tijdens de werkles en het vrij spelen de tijd om gesprekken met de kinderen te voeren. Bijvoorbeeld in de bouwhoek of poppenhoek.
- Benut ook tussendoormomenten zoals de fruitkring (bijvoorbeeld voorlezen).

4. Algemene informatie over kennis en vaardigheden die van belang zijn voor leerkrachten van groep 1-2 is compact en overzichtelijk weergegeven op de kwaliteitskaart 'Kennis en vaardigheden leerkracht groep 1-2' van School Aan Zet. <http://bit.ly/1xcWFjr>

KRACHTIGE LEEROMGEVING, INCLUSIEF MATERIALEN, ICT

1. Gebruik veel of beeldmaterialen:

- De schakelklasleerkracht gebruikt veel echte of beeldmaterialen: prentenboeken, informatieboeken, praatplaten, digitale middelen, toneelstukje of poppenkast, foto's, tekeningen, thematafel met concrete voorwerpen passend binnen het thema, verteltafel, vertelkast.
- Houd rekening met de verschillende zintuigen.
- Laat materialen langere tijd zichtbaar in de klas aanwezig.

2. Gebruik de kracht van ICT:

Maak gebruik van de volgende hulpmiddelen:

- computer, tablet en digibord (kracht van visualisatie benutten en van directe feedback)
- levende boeken en digitale prentenboeken (gebruik ze complementair)
- tv-programma's zoals Koekeloere en Huisje boompje beestje

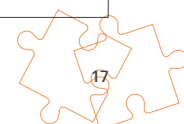

3. Op de site van het SLO is een handig overzicht van methoden, materialen en screeningsinstrumenten te vinden (gericht op taal, rekenen en sociaal-emotionele ontwikkeling). <http://bit.ly/1u0BLIA>

BRONNEN

Branden, K., v.d., Nulft, D., van, Verhallen. M. & Verhelst, M. Referentiekader Vroege Tweede Taalverwerving. Downloaden via: http://bit.ly/1zesDdc	Mooie beschrijving van tweede taalverwerving, de doelen en wat de leerkracht kan doen om dit te stimuleren.
Verrips, M. (1999) De Taal van je Kind ISBN 90-215-3385-5	Boek waarin het volgen en begrijpen van de taalontwikkeling uitgelegd wordt aan de hand van veel voorbeelden. Algemeen, informatief boek.
Praten doe je met z'n tweeën – Ayala Manolson (1996). ISBN 90-5050-368-3	Boek waarin beschreven wordt hoe je beter kunt communiceren met kinderen. Het sluit aan bij het VAT> principe, dat genoemd wordt in de oudercursus.
Jij bent belangrijk Voor de ontwikkeling van je kind. Ayala Manolson, Babara ward en Nancy Doddington (2000). ISBN: 90-5050-622-4	'werkboek' bij het vorige. Ook gebaseerd op de Hanen> aanpak. Korte eenvoudig verwoorde informatie.
Damhuis, R., & Litjens, P. (2003). Mondelinge Communicatie. Drie werkwijzen voor mondelinge taalontwikkeling. Nijmegen: Expertisecentrum Nederlands.	Wat kun je als leerkracht doen om de taalontwikkeling middels gesprekken en andere mondelinge interactie te stimuleren? Heel praktisch boek. Er horen verschillende videobanden bij.
Spel en Ontwikkeling. Spelen en leren in de onderbouw – Frea Jansen Vos (2004). ISBN 90-232-4003-0	Wat algemener boek over ontwikkeling waarin ook taalontwikkelingssituaties beschreven worden, maar minder specifiek.
Damhuis, R., de Blauw, A., & Brandenburg, N. (2004). Combilist, een instrument voor taalontwikkeling via interactie. Praktische vaardigheden voor leidsters en leerkrachten. Nijmegen: Expertisecentrum Nederlands.	Zeer praktisch boek voor taalstimulering via interactie. In dit boek wordt geleerd hoe je als leerkracht naar jouw rol en jouw competenties op dit gebied kunt kijken. Veel observatieschema's, maar ook veel voorbeelden. Eigenlijk verplicht...
Verhoeven, L., Biemond, H., & Litjens, P. (2007) Tussendoelen mondelinge communicatie. Leerlijnen voor groep 1 tot en met 8. Nijmegen: Expertisecentrum Nederlands.	
Verhallen, M. & Walsch, R. (2011). Taalontwikkeling op school. Bussum: Coutinho. ISBN: 9046902544	Praktisch boek over het stimuleren van de mondelinge taal op de basisschool.
Wijs met Woorden. R.J. Marzano. Bazalt Educatieve Uitgaven ISBN 9789461180537	In zes stappen woorden effectief aanleren.

F. Kuiken & A. Vermeer Nederlands als tweede taal in
het Basisonderwijs. ISBN 9006955019

Het verwerven van tweede taal bij kinderen op de
basisschool vraagt veel extra deskundigheid van de
begeleidende leerkrachten. In dit boek wordt waar in
tien hoofdstukken aandacht besteed aan in de praktijk
beproeft werk- en oefenvormen over de thema's
mondelinge vaardigheden, lezen, taalaanbod en
interactie, woordenschat etc.

DOMEIN 2: WOORDENSCHAT

DOMEIN 2: WOORDENSCHAT

DOELEN

Bij de doelen van Woordenschat wordt uitgegaan van de SLO-doelen pagina 1 <http://bit.ly/1zG82Sb>

- Uitwerking van de doelen voor aanvang groep 1 <http://bit.ly/1zeqNZF>
- Uitwerking van de doelen voor eind groep 2 <http://bit.ly/1xBA90C>
- Uitwerking van de doelen voor de peuterperiode <http://bit.ly/1txmlDW>

PEDAGOGISCHE- EN DIDACTISCHE UITGANGSPUNTEN

De volgende uitgangspunten kunnen gehanteerd worden bij het vormgeven van het woordenschatonderwijs:

1. Ruim er elke dag 30 minuten voor in.
2. Ken de kracht van 7 keer herhaling. De themawoorden worden dagelijks herhaald in verschillende settings.
3. Zorg voor een rijke leeromgeving.
4. Heb aandacht voor impliciet woordenschatonderwijs (al pratend, vele contexten, betekenisvol).
5. Gebruik woordselectie voor expliciet woordenschatonderwijs (zie Viertakt en Op Woordenjacht).
6. Bied woorden aan in een sociaal, interactieve context (veel interactie en samenwerking).
7. Maak relaties tussen woorden zichtbaar (via grafische modellen).

Impliciet woordenschatonderwijs:

- Benader het kind op ooghoogte en maak oogcontact.
- Laat het kind leiden (volg de interesse, kijk-wacht-luister).
- Volg het kind door te verwoorden (imiteer/vertel wat er gebeurt).
- Voeg taal toe (extra woorden-zinnen-ervaringen).
- Geef feedback (impliciete feedback: uiting correct herhalen/expliciete feedback ontmoedigt!)
- Spreek duidelijk en met de nodige pauzes.
- Herhaal veel dezelfde woorden en uitingen.
- Controleer of de boodschap begrepen is.
- Leg de betekenis van figuurlijke taal en grapjes uit.
- Stel wie/wat/waar en ja/nee vragen als het kind iets niet begrijpt.
- Geef de 'ik' boodschap: ik begrijp je niet...

Expliciet woordenschatonderwijs volgens de theorie Met Woorden in de Weer (Verhallen en Vernulft):

- 4 fasen: Oriënteren, semantiseren, consolideren, controleren.
Kwaliteitskaart Oriënteren/ voorbereiden: <http://bit.ly/1xBlq4u>
Kwaliteitskaart Semantiseren: <http://bit.ly/1xBlq4u>
Kwaliteitskaart Consolideren: <http://bit.ly/1tT9RGv>
Kwaliteitskaart Controleren: <http://bit.ly/1xBlq4u>
- Semantisering via de drie Uitjes: Uitbeelden, Uitleggen van de woorden, Uitbreiden. Een vierde Uitje dat belangrijk is voor taalzwakke kinderen is Uitspreken.
- Consolideren: op allerlei manieren woorden laten verwerken. door middel van computer, werkbladen enz. Spelletjes, memorie, lotto, boeken enz.
Kwaliteitskaart: Met woorden aan de gang: <http://bit.ly/1uOG2p4>
- Spreek alle zintuigen aan!! (VAKT-aanpak: Visueel, Auditief, Kinetisch, Tactiel).

Expliciet woordenschatonderwijs middels Op Woordenjacht (Duerings e.a.):

- Grafische modellen: Het model helpt de kinderen de relaties tussen woorden zichtbaar te krijgen (o.a. woordenveld, woordentrap, woordenparaplu).
- Woordenschatroutines: De routines zijn steeds terugkerende werkvormen waardoor kinderen hun aandacht volledig op de inhoud kunnen richten (o.a. woordenschatmonster, woord van de week, woordenschatdoosjes).
- Coöperatieve werkvormen: door kinderen via coöperatieve werkvormen met woordkaartjes te laten oefenen, geef je op een interactieve en gevarieerde manier vulling aan de consolideringsfase. Ook in te zetten in de controlefase.
- Woordenschatspelletjes: Zie voor nog veel meer speelse manieren om woorden in te oefenen de spelletjes in Op Woordenjacht.
- Ga voor meer informatie en handige downloads (o.a. flipcharts van de modellen voor je digibord) naar www.woordenjacht.nl.

Belang van een goede Wordselectie:

- Uitgangspunt is de woordenlijst behorende bij de themavoorbereiding, aangevuld met woordwebwoorden die zijn aangedragen door de kinderen.
- Per thema worden de kernwoorden uitgezocht door de schakelklasleerkracht. De woordenlijst is gemaakt met hulp van de Amsterdamse woordenlijst voor kleuters (woorden op alfabet en thema. <http://bit.ly/1CBylec>)
- Selecteer woordclusters (woorden die met elkaar samenhangen bekijken beter als veel losse woorden). Kies ook woordfamilies als: de monteur, monteren, de montage, monteurs. Gebruik ook woordcombinaties (collocaties): tijd besteden aan (zie ook www.digiwak.nl)
- Beperk het aantal woorden dat je selecteert (herhaling belangrijk!).
- Stem met de collega's (0-4) af welke woorden al bekend zijn. Leg dit met elkaar vast.

Algemene informatie over kennis en vaardigheden die van belang zijn voor leerkrachten van groep 1-2 zijn op een compacte en overzichtelijke wijze te vinden op de kwaliteitskaart 'Kennis en vaardigheden leerkracht groep 1-2' van School Aan Zet. <http://bit.ly/1xcWFjr>

KRACHTIGE LEEROMGEVING, INCLUSIEF MATERIALEN, ICT

1. Gebruik de kracht van visualisatie:

- Gebruik veel echte of beeldmaterialen: prentenboeken, informatieboeken, praatplaten, woordkaartjes, toneelstukje of poppenkast, foto's, tekeningen, thematafel met concrete voorwerpen passend binnen het thema, verteltafel, vertelkast.
- Zet bij liedjes, versjes de woorden/ picto's/ plaatjes boven de tekst.
- Maak uitstapjes die met het thema te maken hebben.
- Laat materialen langere tijd zichtbaar in de klas aanwezig.

2. Gebruik de kracht van ICT:

Woorden inoefenen op de computer:

- Woordenstart
- Bas
- Edurom letters en klanken

Lezen van digitale/ levende boeken:

- www.leesmevoor.nl
- www.wepboek.nl

BRONNEN

Op de site van het SLO is een handig overzicht van methoden, materialen en screeningsinstrumenten te vinden (gericht op taal, rekenen en sociaal-emotionele ontwikkeling). <http://bit.ly/1u0BLIA>

- Hoe ICT het woordenschatonderwijs kan verbeteren: <http://bit.ly/1Ek9c3q>

Kienstra, M. (2003). Woordenschatontwikkeling. Werkwijzen voor groep 1>4 van de basisschool. Nijmegen: Expertisecentrum Nederlands.	Praktisch boek over manieren waarop binnen de groep vormgegeven kan worden aan woordenschatonderwijs. Je vindt er bv. aangegeven: hoe moet ik woorden selecteren, maar ook: welke woorden moeten de kinderen kennen. Er is een basislijst opgenomen.
Jack Duerings, Barbara van der Linden, Uriël Schuurs & Heleen Strating .(2011). Op woordenjacht. Apeldoorn: Garant	Het boek geeft informatie over het werken met woordenschatroutines, grafische modellen en visualisaties en coöperatieve werkvormen.

DOMEIN 3: BEGINNENDE GELETTERDHEID

DOMEIN 3: BEGINNENDE GELETTERDHEID

DOELEN

Dit domein is onderverdeeld in drie aandachtsgebieden.

- Interactief voorlezen
- Taalbewustzijn
- Schrijfactiviteiten

Bij de doelen van Beginnende geletterdheid wordt uitgegaan van de SLO-doelen pagina 3

<http://bit.ly/1zG82Sb>

- Uitwerking van de doelen voor aanvang groep 1 <http://bit.ly/1zeqNZF>
- Uitwerking van de doelen voor eind groep 2 <http://bit.ly/1xBA90C>
- Uitwerking van de doelen voor de peuterperiode <http://bit.ly/1txmlDW>

PEDAGOGISCHE- EN DIDACTISCHE UITGANGPUNTEN

Dit domein is onderverdeeld in drie aandachtsgebieden:

- Interactief voorlezen
- Taalbewustzijn
- Schrijfactiviteiten

Bij alle drie de aandachtsgebieden is het van belang dat leerkrachten zich bewust zijn van het feit dat een korte en krachtige instructie, met daarop volgend voldoende verwerkingstijd, van belang is.

Algemene informatie over kennis en vaardigheden die van belang zijn voor leerkrachten van groep 1-2 zijn op een compacte en overzichtelijke wijze te vinden op de kwaliteitskaart 'Kennis en vaardigheden leerkracht groep 1-2' van School Aan Zet. <http://bit.ly/1xcWFjr>

INTERACTIEF VOORLEZEN

De volgende uitgangspunten kunnen gehanteerd worden bij het vormgeven van het interactief voorlezen:

- Elke dag wordt er voorgelezen (richtlijn 15 tot 30 minuten).
- Het belang van herhaald voorlezen is bekend.
- Prentenboeken die aansluiten bij de schakelklas zijn vaak chronologisch, de platen moeten het verhaal laten zien, in de tegenwoordige tijd, geen flashbacks.
- Er is aandacht voor de voor- en achterkant, titel, illustratie, letters, woorden, en schrijver. Er wordt kinderen gevraagd waar het boek over zou kunnen gaan (wie wat waar?).
- Tijdens het voorlezen mogen kinderen reageren op het verhaal (interactief voorlezen).
- Kernwoorden en moeilijke woorden worden voor het voorlezen uitgelegd door middel van foto's of echte materialen indien nodig.
- Er worden vervolgvragen ingepland passend bij de inhoud van het verhaal (koppeling naar mondeling taalonderwijs). Bijvoorbeeld de verteltafel, naspelen of navertellen met beeldplaten/figuren, andere kinderen voorlezen).
- Er is ook aandacht voor verschillende soorten teksten: krant, nieuwsbrief, tijdschrift, kaart voorlezen, tv gids, prentenboeken.

- Leerkrachten kennen het belang van Begrijpend luisteren. Het is het equivalent van begrijpend lezen voor kinderen in de hogere groepen. Begrijpend luisteren doet immers, net als begrijpend lezen, een integraal beroep op een aantal essentiële taal- en denkvaardigheden. De kern van tekstbegrip is het kunnen leggen van verbanden binnen en buiten de tekst, of die nu wordt gelezen of voorgelezen. Terwijl kleuters luisteren naar een tekst, zetten ze allerlei deelvaardigheden in om deze verbanden te leggen. Zo bouwen ze aan de basis voor het lezen met begrip in de hogere groepen.
Kwaliteitskaart Begrijpend Luisteren: <http://goo.gl/zWzFEH>

TAALBEWUSTZIJN

De volgende uitgangspunten kunnen gehanteerd worden bij het vormgeven van het aanbod op het gebied van taalbewustzijn:

- Bij ieder thema wordt aandacht besteed aan auditieve oefeningen (Schatkist, Wat zeg je?, Klankkast, Map Fonemisch bewustzijn CPS).
- Per thema worden minimaal 2 letters aangeboden (deze letters komen uit themawoorden).
- Leerkrachten zijn bekend met de Voorschotbenadering (zie protocol Leesproblemen en Dyslexie voor groep 1-2).
- Liever vaker per week even aandacht aan letterkennis dan één keer per week langere tijd.
- Er is een letterwand aanwezig met alle letters en afbeeldingen/ echte materialen met woorden waarin de letter zit.
- Er is een letterkoffertje, dit gaat mee naar huis en de kinderen mogen thuis materialen erin met de letter uit het koffertje.
- Er is een lettertafel per letter.
- Tijdens werkmomenten gaan de kinderen met de letters aan de slag, bijvoorbeeld in een letterschrift (knippen versieren enz.).
- Leerkrachten schrijven bij een tekening. Kinderen laten vertellen wat ze hebben getekend. Afmaken van een verhaal, dit gelijktijdig noteren.
- Er zijn liedjeskaartjes, liedjes kunnen worden uitgewerkt met picto's of door doelletters te arceren.

SCHRIJFACTIVITEITEN

De volgende uitgangspunten kunnen gehanteerd worden bij het vormgeven van het aanbod op het gebied van de schrijfactiviteiten:

- Laat kinderen vooral functioneel schrijven: briefjes, aantekeningen, opschriften, lijstjes, berichtjes, verhaaltjes (kaartje voor een geboren baby, briefje aan een zieke juf, uitnodiging ouders voor een opening enz.).
- Accepteer het resultaat en kijk waar een kind in zijn ontwikkeling is (tekeningen, krabbels, abstracte tekens, enkele lettervormen, fonetisch schrift).
- Toon de 'producten' in de klas. Dit maakt het schrijven betekenisvol.
- Koppel schrijfactiviteiten aan de leesactiviteiten/ liedjes (uitwerken met picto's/ arceren doelletters).
- Werk met een schrijfhoek met een variatie aan materialen: kinderen maken boekjes/ kaartjes/ briefjes/ lijstjes/ uitnodigingen/ kaarten n.a.v. thema (stempelen, magneetletters, woordjes uitknippen, zelf schrijven).
- Schrijf als leerkracht bij de tekening van kinderen. Laat kinderen vertellen wat ze hebben getekend.
- Alle kinderen leren door te bewegen. De hersenen van jongens hebben echter meer beweging nodig om te hetzelfde materiaal te leren dan meisjes. (zie ook Hanneke Poot <http://bit.ly/1Eo5k1E> en Michael Gurian e.a. <http://bit.ly/1zIPJvF>)

KRACHTIGE LEEROMGEVING, INCL. MATERIALEN, ICT

Dit domein is onder verdeeld in drie aandachtsgebieden.

- Interactief voorlezen
- Taalbewustzijn
- Schrijfactiviteiten

INTERACTIEF VOORLEZEN

In een leeromgeving die lezen stimuleert kan je de volgende dingen tegenkomen:

- boekenboek
- gevarieerd boekenaanbod (eventueel wisselend i.s.m. bieb)
- aantrekkelijke presentatie van de boeken
- lekkere leeshoek met kussens/luie leesstoel
- mogelijkheid om boeken uit de schoolbieb mee naar huis te nemen
- toegang tot digitale boeken
- zelfgemaakte boeken
- kinderen die anderen 'voorlezen'

TAALBEWUSTZIJN

In een leeromgeving die taalbewustzijn stimuleert kan je de volgende dingen tegenkomen:

- een leerkracht die veel auditieve oefeningen met de kinderen doet
- letterspelletjes Drietal
- ontwikkelingsmaterialen (rijmen)
- stempeldoos die de klank uitspreekt/computerprogramma Klankie/Letterpret
- letterwinkeltje/lettertafel

SCHRIJFACTIVITEITEN

In een leeromgeving die schrijven stimuleert kan je de volgende dingen tegenkomen:

- gevarieerd aanbod aan papier en schrijfmaterialen (soorten pennen en papier, schuurpapier letters, scheerschuim, schelpenzand, computer, tastkast)
- hoeken met materialen die tot schrijven uitnodigen (reisbureau, kapperszaak, winkel, brievenbus)
- schrijfdans (eventueel: zie boven)
- kinderen maken zinnen onder verfwerkstukken of tekeningen
- schrijfvoorbeelden hangen zichtbaar in de klas

BRONNEN

Op de site van het SLO is een handig overzicht van methoden, materialen en screeningsinstrumenten te vinden (gericht op taal, rekenen en sociaal-emotionele ontwikkeling). <http://bit.ly/1u0BLIA>

Verhoeven, L. & Aarnoutse, C. (2003) Tussendoelen beginnende Geletterdheid. Een leerlijn voorgroep 1V3 Nijmegen: Expertisecentrum Nederlands.	In dit boek staat een leerlijn uitgewerkt waarin beschreven staat hoe de ontwikkeling verloopt naar technisch lezen en schrijven. Veel praktische voorbeelden.
Wentink, H., Verhoeven, L. en van Druenen, M. (2009). Protocol Leesproblemen en dyslexie voor groep 1 en 2. Nijmegen: Expertisecentrum Nederlands.	In dit boek staan de tussendoelen nader uitgewerkt met toetsmomenten en interventies erbij. Praktisch. Is op school aanwezig als het goed is.
Kleef, M. van & Tomesen, M. (2002). Werken aan taalbewustzijn. Prototype voor stimuleren van fonologisch bewustzijn in betekenisvolle contexten. Nijmegen: Expertisecentrum Nederlands.	Praktisch boek waarin het integreren van het verwerven van fonologische vaardigheden binnen betekenisvolle context centraal staan.
Kleef, M., van, & Tomesen, M. (2002). Stimulerende lees- en schrijfactiviteiten in de onderbouw. Nijmegen: Expertisecentrum Nederlands.	Heel praktisch gericht boek waarin beschreven wordt hoe je kunt vormgeven aan leesonderwijs in de lagere groepen.
Tomesen, M., & Kleef, M., van, (2005). Strategisch lezen en schrijven met jonge kinderen. Prototypen voor lees en schrijfonderwijs in betekenisvolle contexten. Nijmegen: Expertisecentrum Nederlands.	Ook met heel jonge kinderen is het belangrijk om al aandacht aan lezen en schrijven te besteden. Uitgaande van tussendoelen. Praktisch boek.
Van Beginnende Geletterdheid tot lezen – Ideeënboek voor groep 1-3. Uitgeverij Delubas. ISBN: 90-5300-041-0	Praktisch boek met heel veel voorbeelden, materialen etc. voor leesonderwijs in de kleutergroepen.
Mijn eerste, tweede, ... van Dale. Voorleeswoordenboek. ISBN: 90-6648-089-0	Mooi en leuk en prima te gebruiken voor allerlei talige activiteiten. Bijna verplichte kost...
Map Fonemisch Bewustzijn S. Huijbregts, M. Förner en M. de Wit. 2011. CPS, Amersfoort ISBN: 978-90-6508-598-6	Map met praktische activiteiten om het fonemisch bewustzijn te stimuleren.

SPEERPUNT: OUDERBETROKKENHEID

SPEERPUNT: OUDERBETROKKENHEID

Het speerpunt 'Ouderbetrokkenheid' is belangrijk, zo ervaren alle schakelscholen. Een ontwikkelimpuls komt immers niet alleen tot stand met 8 uur extra taalinvestering. Je wilt ouders bij deze ontwikkelingen betrekken. Om hierin succesvol stappen te zetten vraagt dit een goede basishouding van de leerkrachten (oprecht geïnteresseerd, open houding, zichtbaar zijn, ect). Gesprekken hierover met de schakelklasleerkrachten leiden tot de volgende 10 aanbevelingen.

1. Maak dat ouders zich welkom voelen. Dit betekent dat ze niet alleen uitgenodigd worden als er problemen zijn met hun kind, maar ook om juist positieve zaken uit te wisselen. Oprechte interesse in de ervaringen van de ouders is daarbij onontbeerlijk.
2. Ouders en school zijn partners als het gaat om het opvoeden van het kind. Het is zinvol om dit voor ogen te houden als ouders benaderd worden en het ook uit te stralen of zelfs te bespreken. Als schakelleerkracht maak je het kind slechts een deel van de dag mee. Ouderbetrokkenheid is voor iedere kind belangrijk. Dat betekent concreet dat bij elke kind een ouderbezoek zou moeten plaatsvinden. Dit werkt tevens drempelverlagend naar de ouders van risicokinderen toe: zij zijn op die manier immers geen uitzondering.
3. Ouderbetrokkenheid zou in een eerder stadium kunnen starten. In 's-Hertogenbosch wordt gebruik gemaakt van VVE-thuis om ouderbetrokkenheid al in de voorschoolse periode te stimuleren. Al op het peuterarrangement beginnen met deze contacten maakt dat het meer vanzelfsprekend is als ouders benaderd worden op de basisschool. Dit is een aspect dat meegenomen kan worden bij het afstemmen van een doorgaande lijn tussen peuterarrangement en basisschool.
4. Het werkt drempelverlagend als ouders meer ruimte geboden krijgen om de klas van hun kind vrijblijvend te bezoeken. Sommige scholen werken al met een zogenaamd 'inloopkwartiertje' dat als prettig wordt ervaren, zowel door de ouders als door de leerkrachten. Deze tijd wordt specifiek niet gebruikt om problemen met ouders te bespreken, maar om ouders te laten meedelen in de sfeer en de routine in de klas.
5. Ouders hebben talenten: het is belangrijk en grensverleggend hiervan gebruik te maken. Te denken valt aan de inzet van een ouder tijdens een bepaald thema, maar er zijn meer mogelijkheden.
6. Zeker in de multiculturele samenstelling van de meeste scholen is het uitnodigen en laten deelnemen van ouders aan cultuurthema's voor de hand liggend. Ook het inschakelen van ouders om in de eigen taal te laten voorlezen of te vertellen (verteltafel) is genoemd als waardevol initiatief.
7. Het kunnen volgen van Nederlandse les op de basisschool van de eigen kinderen maakt dat ouders makkelijker binnenlopen en te benaderen zijn.
8. Voor sommige ouders is het lastig om voor hun jongere kinderen opvang te vinden zodat ze in de klas kunnen komen. Als er meer ouders hetzelfde probleem hebben is het zinvol daar voor die specifieke momenten binnen de school een oplossing voor te vinden.

9. Om de doorlopende lijn tussen huis en school wat meer in beeld te brengen en de werelden dichter bij elkaar te brengen wordt het portfolio als krachtig middel gezien. Dit portfolio zou niet alleen uit werkjes moeten bestaan, maar ook uit foto's, woordlijsten van een bepaald thema, etc. Ouders worden van harte uitgenodigd zelf ook aanvullingen te doen: het portfolio is een gezamenlijk bezit..
10. Op verschillende scholen wordt een keer per twee weken een zogenaamde 'ouderkamer' georganiseerd. Dit wordt door de ouders zelf gedaan en er vinden diverse activiteiten plaats. De ervaring is dat de bijeenkomsten druk bezocht worden. Dit biedt wellicht een mogelijkheid om contacten tussen school en ouders te verstevigen, en biedt wellicht een ingang voor het delen van informatie.

Tien praktische tips:

1. Maak binnen het IKC gebruik van VVE-thuis.
2. Stem de activiteiten van de schakelklas/-bouw waar kan hierop zoveel mogelijk af.
3. Betrek ouders bij het thema middels nieuwsbrief, themabrief, themaboekje. Neem je activiteiten op in het ouderbeleidsplan van je locatie.
4. Laat kinderen spullen van thuis meenemen voor het thema.
5. Vraag ouders om te helpen in de klas en bij uitstapjes (spelletjesochtend, techniekmiddag, bezoek bibliotheek).
6. Geef regelmatig een mapje mee naar huis met werkjes, foto's, woordenlijsten, liedjes van het thema.
7. Verzorg een oudercursusavond in samenwerking met de logopediste.
8. Ben als schakelklasleerkracht aanwezig bij de oudergesprekken.
9. Ga bij alle kinderen op huisbezoek.
10. Laat ouders een ochtendje meedraaien in de schakelklas.

BRONNEN

Ouderbetrokkenheid bij voor- en vroegschoolse educatie, peuterspeelzaal en onderwijs. Factsheet.	Informatie over (nut van) ouderbetrokkenheid, onderbouwd vanuit onderzoek.
Succes! met Ouders. I. Van den Berg, H. Christiaanse, L. Dankers en E. Groot- Ketelaars.	Werken met ouderoutines in onderwijs en opvang. Allerlei praktische tips en routines om de ouderbetrokkenheid te vergroten.
Ebook: Ouderbetrokkenheid 3.0. van informeren naar samenwerken. P. de Vries. 2014. Beschikbaar via CPS	Bij ouderbetrokkenheid 3.0 zoeken school en ouders naar nieuwe informatie met het oog op een voor beide partijen helder doel: nieuwe informatie over het gedrag van het kind die vervolgens gebruikt kan worden ten behoeve van zijn ontwikkeling.

